

Плотніков О. В.,
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПІДТРИМАННЯ ЄДНОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ: ПОШУК НОРМАТИВНОЇ ОСНОВИ

Сучасний період розвитку міжнародного права характеризується стрімким розширенням сфери його охоплення. Якщо класичне міжнародне право регулювало, переважно, політичні міждержавні відносини, то сучасне міжнародне право розповсюджує своє регулювання на міжнародні відносини, пов'язані з економікою, фінансами, культурою, екологією, тощо. Виникають та розвиваються нові норми, інститути та цілі галузі так як міжнародне економічне право чи міжнародне екологічне право, а вже існуючі галузі суттєво розширюються. Такі розвиток та розширення недостатньо узгоджені в силу особливостей міжнародного права як правової системи, що викликає до життя проблему фрагментації міжнародного права, під яким розуміється виділення в рамках єдиної міжнародно-правової системи багатьох пів-незалежних міжнародно-правових режимів чи навіть підсистем, що призводить до загрози єдності міжнародного права.

Збереження єдності міжнародного права та запобігання негативним наслідкам фрагментації наразі є одним з основних завдань міжнародної юридичної науки та практики. Розв'язання цього завдання може стати можливим, якщо буде встановлено певний мі-

німум загальних норм міжнародного права, які в усіх випадках є єдиними для всіх суб'єктів міжнародного права та щодо яких не допускається розбіжностей у правозастосуванні. Такі норми мають виступати в якості центрального елементу міжнародно-правової системи, що пов'язує систему у нерозривну єдність. Такі центральні норми повинні мати системотворчу властивість. Як відзначає Н.Ф. Кісліцина, сам факт існування системи міжнародного права передбачає здатність встановлювати системотворчі міжнародні правовідносини, через які система отримує цілісні властивості та здатна функціонувати самостійно [1, с. 12]. Характерними рисами таких норм мають бути обов'язковість та регулювання ними лише найбільш загальних проблем міжнародного права.

Чимало дослідників відводять центральну роль у системі міжнародного права принципам, запровадженим Статутом Організації Об'єднаних Націй, статтею 2 якого встановлено, що принципи Статуту є обов'язковими для всіх членів організації з метою досягнення цілей ООН. З таким підходом не можна погодитись беззаперечно. Zobov'язальна сила принципів Статуту ООН породжена домовленістю держав-членів організації, а, отже, принципи Статуту можна визнати обов'язковими лише для держав-членів ООН. Принципи статуту ООН неможна прирівняти до принципів міжнародного права. Імовірно, у статуті знайшли вираження певні загальні принципи, однак, ці принципи мають існувати у своїй власній якості, а не в якості принципів певної міжнародної організації.

Більш обґрунтованим уявляється підхід, згідно з яким у міжнародному праві виділяються окремі імперативні норми *jus cogens*, які мають zobov'язальну силу для всіх членів міжнародної спільноти, від яких держави не можуть відступати навіть за взаємною згодою [2, с. 135]. Такі норми знаходяться на вищому рівні порівняно з диспозитивними нормами [98, с. 48], zobov'язковими для держав лише у разі їхньої згоди.

Статус норм *jus cogens* встановлений Віденською конвенцією про право міжнародних договорів, згідно із статтею 53 якої «імперативна норма загального міжнародного права є нормою, яка приймається та визнається міжнародною спільнотою держав загалом як норма, відхилення від якої неприпустиме, та яка може бути змінена тільки наступною нормою загального міжнародного права, що носить такий самий характер». Н.В. Дрьоміна-

Волок наголошує, що норма *jus cogens* є не окремим джерелом міжнародного права, а спеціальним статусом норми, яка може існувати в формі договору чи звичаю. Такий статус може бути набутий певною нормою через визнання її фундаментальної цінності [3, с. 705].

На відміну від норм-принципів, норми *jus cogens* відображають не просто домовленість, що колись була досягнута між державами-засновниками ООН, а правила, визнані світовою спільнотою на певному етапі її існування. Поміщення таких норм у центр міжнародної системи робить систему гнучкою та здатною відповідати стану міжнародної правосвідомості у конкретний момент її розвитку. Концепція *jus cogens* продовжує викликати спори серед дослідників [4, р. 71-72], проте вони стосуються переважно змісту концепції, а не існування зобов'язань *jus cogens* як таких [5, с. 187]. Однак, незважаючи на дискусійність, концепція *jus cogens* дає змогу виявити центральний елемент системи міжнародного права.

Ідея про центральне місце норм *jus cogens* у системі міжнародного права була сприйнята Комісією міжнародного права ООН при розгляді нею проблеми фрагментації. Комісією було відзначено: «хоча між джерелами міжнародного права ієрархії як такої не існує, в загальному міжнародному праві визнається, що окремі норми носять імперативний характер... Поняття ієрархії в міжнародному праві походить від принципу міжнародного публічного порядку» [6, с. 228]. До таких імперативних норм було віднесено норми *jus cogens*, зобов'язання *ergo omnes*, а також договірні положення, зокрема, що впливають зі статті 103 Статуту ООН (обов'язковість положень статуту для всіх держав-членів ООН). При цьому Комісія підкреслила, що між нормами *jus cogens*, *erga omnes* та зобов'язаннями за Статутом ООН не існує ієрархічного зв'язку, мова йде скоріше про паралельне співіснування таких норм [6, с. 228].

Останній висновок Комісії уявляється особливо значущим. Між трьома окресленими категоріями норм не існує і не може існувати ієрархічної підпорядкованості, не можна розглядати їх і як три різних види норм, що співіснують у системі міжнародного права. Продовжуючи думку Н.В. Дрьоміної-Волок, можна говорити про різні статуси цих норм. Серед трьох окреслених категорій норм чітко вираженими є лише норми Статуту ООН,

які не потребують додаткового закріплення чи надання їм спеціального статусу. Категорії ж *jus cogens* та *erga omnes* можуть виникати з надання нормам такого статусу за згодою міжнародної спільноти [7, с. 178]. При цьому одна й та ж норма може бути одночасно нормою Статуту ООН, нормою *jus cogens* та нормою *erga omnes* (наприклад, деякі норми закріплені як принципи діяльності ООН у статті 2 Статуту).

Водночас, системотворчу функцію може виконувати й норма, яка не відповідає ознакам усіх трьох типів норм, вказаних Комісією. Наприклад, норма статті 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів щодо обов'язковості виконання міжнародних договорів. Належність такій нормі статусу *jus cogens* не викликає сумнівів, адже правило *Pacta sunt servanda* є чи не найдавнішим та найбільш поважаним принципом міжнародного права. Водночас, дана норма не закріплена Статутом ООН (норма статті 103 Статуту встановлює лише обов'язковість виконання зобов'язань за самим Статутом, а не загальний обов'язок виконувати міжнародні договори). Нелегко визнати її й нормою *erga omnes*, оскільки обов'язок виконання міжнародного договору існує лише у сторін такого договору.

Існування норм *jus cogens* та *erga omnes* не робить систему міжнародного права жорсткою та імперативною так само, як її не зробили імперативною норми Статуту ООН, адже мова йде про одиничні норми, що існують серед незрівнянно більшої кількості диспозитивних норм. Більше того, імперативний характер норм *jus cogens*, який визначається за згодою міжнародної спільноти, не може забезпечуватись тільки самою системою міжнародного права. Таким чином, визнання норм *jus cogens* в якості центрального елементу міжнародного права дозволяє зберегти його загальний координаційний характер.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кислицина Н. Ф. Развитие системы международного права на современном этапе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 – Международное право, европейское право / Н.Ф. Кислицина. – М., 2007. – 25 с.
2. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть. 3-е изд. / И.И. Лукашук. – М. : Wolters Kluwer Russia, 2005. – 432 с.
3. Дрьоміна-Волок Н. В. Норми *jus cogens* та «імперативізація» міжнародного права / Н.В. Дрьоміна-Волок // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 21-22 травня

2010 р.). / відп. за випуск д.ю.н., проф. Ю.М. Оборотов. – О. : Фенікс, 2010. – С. 704-706.

4. Weisburd A. M. Emptiness of the concept of jus cogens, as Illustrated by the War in Bosnia-Herzegovina / A. M. Weisburd // Michigan Journal of International Law. – 1995-1996. – № 17. – P. 63-90.

5. Дрьоміна-Волок Н. В. Норми jus cogens – сучасне jus gentium intra se / Н. В. Дрьоміна-Волок // Юридична наука. – 2011. – № 1. – С. 187-194.

6. Фрагментация международного права: трудности обусловленные диверсификацией и расширением сферы охвата международного права / Организация Объединённых Наций. // Доклад Комиссии международного права: пятьдесят седьмая сессия (2 мая-3 июня и 11 июля-5 августа 2005 г.). – Нью-Йорк, 2005. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до документу: <http://legal.un.org/ilc/reports/2005/2005report.htm>.

7. Київець О. В. Вплив імперативних зобов'язань та зобов'язань «перед усіма» на формування сучасного міжнародного правопорядку / О.В. Київець // Європейські перспективи. – 2011. – № 1. – С. 177-179.